

University of Groningen

Koopmanschap en burgerschap

Waslander, Sietske

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1999

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Waslander, S. (1999). *Koopmanschap en burgerschap: Marktwerving in het onderwijs*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Noten

Hoofdstuk 1

- 1 In 1991 schreven Scheerens et al. nog dat '... duidelijk [zal] zijn dat de Engelse aanpak in Nederland ondenkbaar is. Met name is ondenkbaar dat afzonderlijke scholen gedwongen worden om met behulp van testprogramma's verantwoording over hun optreden af te leggen.' Scheerens et al. (1991). *Onderwijsindicatoren in Engeland*.
- 2 Trouw-onderzoek schoolprestaties, 25.10.1997.
- 3 Getuige ingezonden stukken in de kranten. Zie ook Veenstra et al. (1998). *Scholen op rapport*.
- 4 Onderwijsraad (1996). *Richtingvrij en richtingbepalend*.
- 5 De opzet is niet volledig in overeenstemming met de procesgang, het gaat hier echter louter om de vorm.
- 6 Lindbeck (1988). *Consequences of the advanced welfare state*.
- 7 Korpi (1985). *Economic growth and the welfare state*; Snower (1993). *The future of the welfare state*.
- 8 Deze kwaal staat ook bekend als de ziekte van Baumol.
- 9 Volgens de typologie van Esping-Andersen (1990: *The three worlds of welfare capitalism*) hebben deze landen een terughoudende (reluctant) welvaartsstaat, met weinig integratie tussen sociaal en economisch beleid en beperkte burgerschapsrechten. Behalve de aard van de welvaartsstaat, heeft ook het politieke twee-partijen stelsel bijgedragen aan snelle veranderingen. Dat de wijzigingen juist in Nieuw-Zeeland het meest radicaal waren komt deels doordat Nieuw-Zeeland maar één huis van afgevaardigden heeft, zodat wetsvoorstellen met onmiddellijke ingang van kracht kunnen worden.
- 10 O'Brien & Wilkes (1993). *The tragedy of the market*; Rudd (1990). *Politics and markets*.
- 11 Plank & Boyd (1994). *Antipolitics, education, and institutional choice*.
- 12 Deze argumentatie grijpt terug op Coons & Sugerman (1978). *Education by choice*.
- 13 Finegold et al. (1993). *Something borrowed, something learned?*; Hakim et al. (eds). (1994). *Privatizing education and educational choice*; Walford (ed.) (1996). *School choice and the quasi-market*.
- 14 Verwoord door Glenn (1992). *Het Nederlandse onderwijsbestel*. Maar zie ook Holmes (1992). *Educational policy for the pluralist democracy* en Hirsch (1994). *School*.
- 15 Nederlandse bijdragen aan het internationale debat zijn niet helemaal afwezig, zie bijvoorbeeld Dronkers (1995). *The existence of parental choice in the Netherlands*; Karsten & Teelken (1996). *School choice in the Netherlands*. Zie voor een vergelijking tussen het Angelsaksische debat en het Nederlandse beleid o.a. Teelken (1995). *Schoolkeuze en concurrentie tussen scholen*; Van Amelsvoort & Witziers (1995). *Deregulering en de marktpositie van scholen*.
- 16 Dronkers (1995). *The existence of parental choice in the Netherlands*.
- 17 Dijkstra et al. (red.) (1997). *Verzuiling in het onderwijs*.

- 18 OECD (1991). *Reviews of national policies for education*; Karsten (1994). *Policy on ethnic segregation in a system of choice*.
- 19 Deze uiteenzetting is gebaseerd op Heilbroner (1977). *De ontwikkeling van de economische samenleving*; Donahue (1989). *The privatization decision*; Lane (1991). *The market experience*.
- 20 Beck et al. (1994). *Reflexive modernization*.
- 21 Heilbroner (1977). *De ontwikkeling van de economische samenleving*.
- 22 Handler (1996). *Down from bureaucracy*.
- 23 Sommige auteurs gebruiken de term 'privatisering' ook voor situaties waarin de financiering weliswaar uit collectieve middelen afkomstig is, maar de productie zelf aan een private partij wordt overgelaten. De relatie tussen de (financierende) overheid en de (uitvoerende) private partij is dan vergelijkbaar met die van opdrachtgever en aannemer. Ik gebruik hiervoor liever de meer specifieke term 'uitbesteden'.
- 24 Ruggie (1992). *The paradox of liberal intervention* geeft een sprekend voorbeeld uit de Amerikaanse gezondheidszorg. Doel van Medicaid en Medicare was om ziekenhuizen uit de greep van de overheid te halen door stringente financiële controles af te schaffen. Niettemin werd de invloed van de overheid juist groter omdat de nieuwe financiering direct raakte aan de interne bedrijfsvoering.
- 25 Men spreekt ook wel van 'traditionele gevallen van marktfalen' maar de precieze indeling voor deze gevallen is niet eenduidig. 'Verdelingsproblemen' worden niet altijd bij deze traditionele gevallen ondergebracht, maar men is het er wel over eens dat er in alle vier genoemde gevallen een reden is voor de overheid om in te grijpen. Wolf (1988). *Markets or governments*; Weimer & Vining (1992). *Policy analysis*.
- 26 Over deze contracten bestaat inmiddels een eigen wetenschapstraditie met theorie en onderzoek, die relevant zijn voor onderwijs, maar buiten het bestek van dit boek vallen. Zie Milgrom & Roberts (1992). *Economics, organization & management*.
- 27 Frank & Cook (1995). *The winner-take-all society*.
- 28 Het voorbeeld is ontleend aan een onderdeel van het 'Plan-Van-Elswijk', zie Van Elswijk (1996). *De markteconomie sociaal ingevuld*. Het voorstel behelst dat organisaties een bonus krijgen voor iedere werknemer (ontslag = minder bonus). Deze systematiek internaliseert de kosten voor de gemeenschap (voormalige externaliteiten) zodat evenwichtiger afwegingen gemaakt worden tussen organisatie- en collectieve belangen.
- 29 Behalve van 'public goods' kan men ook spreken van 'public bads' als de kosten niet exclusief zijn toe te eigenen. De terminologie over de condities is niet helemaal eenduidig. Ik sluit hier aan bij de meest gebruikelijke manier om collectieve goederen te beschrijven zie Weimer & Vining (1992). *Policy analysis*; Cowen (ed.) (1992). *Public goods and market failures*. Tooley (1994). *In defence of markets in educational provision* voegt hier nog een derde kenmerk aan toe, namelijk de ondeelbaarheid van de te produceren hoeveelheid. Het verschil tussen ondeelbaar en niet-rivaliserend is dat het eerste slaat op de hoeveelheid product (een halve brug heeft geen waarde) en het tweede verwijst naar de opbrengsten (meerdere kunnen gebruik maken van dezelfde brug). De Nieuw-Zeelandse Treasury (1987: *Government Management*) noemt ook drie kenmerken maar benoemt deze als niet-exclusief, niet-competitief en niet-positioneel.
- 30 Schelling (1971). *On the ecology of micromotives*; Ottensmann & Gleeson (1992). *The movement of whites and blacks into racially mixed neighborhoods*.
- 31 Nederlof (red.) (1997). *Overheidsbeleid betreffende de marktwerking*. p. 165
- 32 Mijn denk- en puzzelwerk is met name gebaseerd op Elster (1992). *Local justice*; Wolf (1988). *Markets or governments*; Weimer & Vining (1992). *Policy analysis*; Nederlof (red.) (1997). *Markten in context* en (1997). *Overheidsbeleid betreffende de marktwerking*; Rosenthal et al (1996). *Openbaar bestuur*.
- 33 Vrij naar het voorbeeld van Weimer & Vining (1992). *Policy analysis*, p. 114-117.
- 34 Macro- en micro-ontkoppeling zijn vergelijkbaar met problemen die in een markt ontstaan als gevolg van externaliteiten.
- 35 Wolf (1988). *Markets or governments*.

- 36 Wolf (1988). *Markets or governments*. p. 66
- 37 Zajac (1995). *Political economy of fairness*.
- 38 Beck (1994). *The reinvention of politics*.
- 39 In de praktijk betalen omliggende gemeenten mee aan stedelijke voorzieningen, zodat externaliteiten worden geïnternaliseerd. Coördinatie komt ook via het gemeentefonds tot stand.
- 40 Elster (1992). *Local justice*. p. 170-171
- 41 Miller (1990). *The Icarus Paradox*.
- 42 In Blom (1997). *Op zoek naar een heuristiek voor funderend-onderwijs-beleid in de 21e eeuw*.
- 43 Wesselingh (1996). *The Dutch sociology of education*.
- 44 Zie ook het themanummer van Comenius (1997). *Onderwijsbeleid voor de 21e eeuw*.
- 45 Nederlandse onderwijssociologen bestuderen onderwijs aan de hand van drie hoofd-functies, te weten kwalificatie, integratie en differentiatie (Peschar & Wesselingh (1995). *Onderwijs(sociologie)*). Anderen benaderen onderwijs vanuit het perspectief van het stratificatie-onderzoek (Dronkers & Ultee (eds.) (1995). *Verschuivende ongelijkheid in Nederland*) het onderzoek naar schooleffectiviteit (Scheerens (1989). *Wat maakt scholen effectief?*) of vanuit een beleidsmatige invalshoek (Van Wieringen (1996). *Onderwijsbeleid in Nederland*). In de rest van dit boek zal nog blijken dat deze gebruikelijke benaderingen een plaats krijgen binnen het voorgestelde overkoepelende analysekader.
- 46 Gellner (1983). *Nations and nationalism* spreekt in dit verband van een ontwikkeling van endo-educatie naar exo-educatie.
- 47 Lieven (1992). *The aristocracy in Europe 1815 – 1914*.
- 48 Dale (1997). *The state and the governance of education*.
- 49 Holmes (1992). *Educational policy for the pluralist democracy*; Leune (1997). *Onderwijs op weg naar de 21e eeuw*.
- 50 Whitty (1994). *Devolution in education systems*.
- 51 Bell (1973). *The coming of post-industrial society*; Kumar (1997). *The post-modern condition*.
- 52 Jacobs (1996). *Het kennisoffensief*.
- 53 Nadat de 'mechanisering van het wereldbeeld' voor een overgang van endo- naar exo-educatie zorgde, zou de 'informatisering van het wereldbeeld' een transformatie naar xeno-educatie in gang zetten. In dit scenario zal onderwijs in de toekomst alleen nog door 'vreemden' (xeno=vreemd) worden gegeven, komt direct contact tussen docent en leerling er niet meer aan te pas, bestaan scholen alleen nog virtueel en verloopt ook het informele leren via het informatie'web'. Kenway et al. (1993). *Marketing education in the post-modern age*.
- 54 Gellner (1983). *Nations and nationalism*; De Vijlder (1996). *Natiestaat en onderwijs*.
- 55 Hirsch (1994). *School*; Coleman (1990). *Choice, community and future schools*; De Vijlder (1996). *Natiestaat en onderwijs*.
- 56 Tooley (1993). *A market-led alternative for the curriculum*.
- 57 Quarles van Ufford et al. (red) (1998). *De ideologie van de markt*.
- 58 De Swaan (1996). *De mensenmaatschappij*.
- 59 Langman (1991). *From pathos to panic*. p. 195.
- 60 Deze kritiek grijpt terug op het werk van Marcuse (1964). *One-dimensional man*; en Fromm (1949). *Man for himself*; (1976). *To have or to be?* Zie ook Lane (1991). *The market experience*.
- 61 Yin (1994). *Case study research*.
- 62 Green (1993). *Magnet schools, choice and the politics of policy borrowing*.

Hoofdstuk 2

- 1 Paine (1791/1996). *Rights of man*.
- 2 Vouchers zijn middelen-in-natura die ouders bij een school naar keuze kunnen inwisselen voor onderwijs. Zo wordt de school voor haar inkomsten afhankelijk van het keuzegedrag van ouders. Vouchers kunnen op heel veel punten van elkaar verschillen (Blaug (1985). *Education vouchers*; Johnes (1993). *The economics of education*). De oorsprong van

- het idee wordt ook wel naar Adam Smith getraceerd (Lindelow (1969). *Educational vouchers*) maar in Smith's plan krijgen ouders contant geld die ze ook aan andere goederen kunnen besteden.
- 3 Zo omvat mijn eigen geselecteerde bibliografie over dit onderwerp meer dan tweeduizend titels die alle werelddelen omspannen. Zie voor deeloverzichten Henig (1994). *Rethinking school choice* p. 55-96; Gorard (1997). *School choice in an established market*. p. 27-57.
  - 4 Wexler (1987). *Social Analysis of Education*. p. 53-76.
  - 5 Wexler doelt met corporatisme op de invloed van de private sector en niet op de invloed van (semi-publieke) belangengroepen zoals dat bijvoorbeeld in het Nederlandse onderwijs al heel lang bekend is.
  - 6 Deze opvatting staat bekend als de Sapir-Whorf hypothese. Zie ook Postman & Wein-gartner (1969). *Teaching as a subversive activity* en Postman (1995). *The end of education*.
  - 7 Ball (ed.) (1990). *Foucault and education*; Kenway et al. (1993). *Marketing education in the postmodern age*.
  - 8 Grace (1989). *Education* p. 8. cursivering in origineel
  - 9 In Nederland is er verwante kritiek betreffende het hoger onderwijs. Volgens een aantal wetenschappers staat "het hele concept van een ondernemende universiteit" haaks "op de traditionele opvatting van de universiteit als intellectuele en culturele vrijplaats." (Lorenz (1993). *Van het universitaire front geen nieuws* p. 49) Ze verzetten zich tegen een zienswijze waarin "... onderwijs opgevat kan worden als een productieproces met producenten (de docenten), consumenten (de studenten) en een product (studiepunten, uiteindelijk gestapeld tot diploma's)." (*Ibid.* p. 25) Ook in de pers roept de calculerende student die, door regels gedwongen, bladzijden en punten telt regelmatig verzet op. Zo meent Stevens dat de bio-industrie met haar batterijkippen en kistkalveren een waar-schuwing zou moeten zijn: hij wil de scharrelstudent terug die hier en daar een graantje mee kan pikken (in *NRC Handelsblad* 19.3.1997).
  - 10 Kenway et al. (1993). *Marketing education in the postmodern age*. p. 116 cursivering in origineel.
  - 11 Whitty (1994). *Consumer rights versus citizen rights in contemporary education policy*. Het spanningsveld tussen burgerrechten en eigendomsrechten is een oud thema in de sociologie, zie o.a. Marshall (1950). *Citizenship and social class*; Bowles & Gintis (1986). *Democracy and capitalism*.
  - 12 Apple (1993). *Official knowledge*.
  - 13 Grace (1994). *Education is a public good*.
  - 14 Ranson et al. (1997). *A learning democracy for cooperative action*.
  - 15 Bowe et al. (1992). *Reforming education and changing schools*.
  - 16 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*. p. 127, p. 132 en p. 135.
  - 17 Lyotard (1987). *Het postmoderne weten*. p. 124.
  - 18 Treasury (1987). *Government Management*; Lieberman (1993). *Public education*.
  - 19 Ehrenreich (1989). *Fear of falling*; uitgewerkt in Waslander & Bosman (1997). *Sociale daling en onderwijs*.
  - 20 Ball (1993). *Education markets, choice and social class*.
  - 21 Brown (1990). *The 'third wave'*.
  - 22 Ball (1993). *Education markets, choice and social class*; Glass (1994). *School choice*.
  - 23 Apple (1993). *Official knowledge*; Apple (1997). *What postmodernists forget*.
  - 24 Deze posities worden respectievelijk ingenomen door Gintis (in Glass (1994). *School choice*.) en Tooley (diverse publicaties).
  - 25 Ter illustratie: Ball (1993). *Education markets, choice and social class* beticht Chubb & Moe van inconsistentie; Tooley (1997). *On school choice and social class* verwijt op zijn beurt Ball niet consistent te zijn, maar verwijt ook Ranson (in Tooley (1995) *Markets or democracy for education?*) dat hij een onjuiste redenering voert, waarop Ranson (1995). *Public institutions for cooperative action* tegenwerpt dat Tooley uitgaat van tegenstrijdige assumpties.
  - 26 In Hargreaves (1996). *Diversity and choice in school education*.

- 27 Hargreaves (1996). *Diversity and choice in school education*. p. 133
- 28 Coons & Sugarman (1978). *Education by choice*.
- 29 Gintis in Glass (1994). *School choice*.
- 30 Coleman (1990). *Choice, community and future schools*.
- 31 De Engelse onderwijsminister Clarke in Gewirtz et al. (1992). *Parents, privilege and the educational market place*. p. 1
- 32 Witte (1990). *Introduction*.
- 33 Deze opvatting is niet alleen in Amerika, maar bijvoorbeeld ook in Nieuw-Zeeland te horen waar vanaf de jaren tachtig sprake is van een 'Maori renaissance'. Benton (1987). *How fair is New Zealand education?* laat zien dat Maori een aanzienlijke onderwijsachterstand hebben opgelopen en pleit voor vrije schoolkeuze als middel voor Maori "to take control of the education of their children".
- 34 De argumenten hier zijn met name gebaseerd op Levin (1992). *Market approaches to education*; Hakim et al. (eds.) (1994). *Privatizing education and educational choice*; Henig (1994). *Rethinking school choice*.
- 35 Miliband (1991). *Markets, politics and education*.
- 36 Zie Berlin (1958/1996). *Twee opvattingen van vrijheid*. Negatieve vrijheid is 'freedom from', het ontbreken van belemmeringen, en is een passief begrip. Positieve vrijheid is 'freedom to', mogelijkheden om te handelen, en is een actief begrip. Positieve vrijheid is het meest verwant met de opvattingen van Sen omtrent basiscapaciteiten. (Sen (1995). *Capaciteit en welzijn*.)
- 37 Miliband (1991). *Markets, politics and education*.
- 38 Hunter in Glass (1994). *School choice*.
- 39 Miliband (1991). *Markets, politics and education*. p. 13
- 40 Wringe (1994). *Markets, values and education*.
- 41 Wringe (1994). *Markets, values and education*. p. 115
- 42 Zie voor een overzicht Boyd & Kerchner (eds.) (1988). *The politics of excellence and choice in education*.
- 43 Sernau (1993). *School choices, rational and otherwise*.
- 44 Shirley (1993). *Policies for 'students at risk'*.
- 45 In Henig (1994). *Rethinking school choice*.
- 46 Gewirtz et al. (1992). *Parents, privilege and the educational market place*. p. 2
- 47 Zie ook Cohen (1998). *Onderwijs, overheid en markt* die uitlegt hoe de positie van studenten in het hoger onderwijs door de nieuwe Modernisering Universitair Bestuur (MUB) is veranderd: "hun positie als consument is versterkt, hun positie als partner verzwakt". p. 140
- 48 Gordon (1992). *The state, devolution and educational reform in New Zealand*. Zij vraagt zich af of ouders in schoolbesturen er zijn voor de gemeenschap, of om onbetaald het werk van de overheid te doen.
- 49 Vertolkt door Wylie (1994). *The too hard basket?* p. 1
- 50 Whitty (1997). *Marketization, the state, and the re-formation of the teaching profession*.
- 51 Ascher (1994). *Retravelling the choice road*. Dit 'onderwijskundig conservatisme' wordt in Nederland wel genoemd als de oorzaak voor een groeiende vraag naar bijzonder onderwijs in een seculariserende samenleving. Dronkers (1995). *The existence of parental choice in the Netherlands*. p. 235-236
- 52 In Witte (1990). *Choice and control*.
- 53 Zie Hirschmann (1986). *Exit and voice* voor het oorspronkelijke concept en Levin (1990). *The theory of choice applied to education* voor een uitwerking in relatie tot schoolkeuze.
- 54 Coleman (1990). *Choice, community and future schools*.
- 55 Witte (1990). *Choice and control*. p. 40
- 56 Wells & Crain (1992). *Do parents choose school quality or school status?*
- 57 Marginson (1996). *Marketisation in Australian schooling*.
- 58 Ranson et al. (1997). *A learning democracy for cooperative action*.

- 59 Lauder et al. (1988). *The third wave*.
60 Glennerster (1993). *The economics of education*. p. 195
61 "... behalve misschien in zeer specifieke crisissituaties waarin de routines van het dagelijks leven en het praktijkgevoel van de habitus niet langer werken." Bourdieu (1989). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. p. 64
62 Zie bijvoorbeeld de inleiding van Pels in Bourdieu (1989). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* en Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
63 Lauder et al. (1992). *To be somebody*.
64 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
65 Lauder et al. (1995). *Trading in futures*. p. 6
66 Ball et al. (1995). *Circuits of schooling*.
67 Bredo (1988). *Choice, constraint, and community*.
68 Levin (1990). *The theory of choice applied to education* baseert zich op Kohn (Class and conformity) en komt tot dezelfde conclusie.
69 Bowe et al. (1994). *Captured by the discourse?*
70 Thomas & Dennison (1991). *Parental or pupil choice*; West et al. (1991). *Choice of high school*.
71 Bowe et al. (1994). 'Parental choice', *consumption and social theory*.
72 Brown (1997). *Cultural capital and social exclusion*.
73 Ascher (1994). *Retravelling the choice road*. p. 216.
74 Wells & Crain (1992). *Do parents choose school quality or school status?*; Ball et al. (1995). *Circuits of schooling*.
75 Tooley (1993). *A market-led alternative for the curriculum*. p. 34.
76 Fels (1996). *Making U.S. schools competitive*. p. 67.
77 Bridge (1978). *Information imperfections*; Levin (1990). *The theory of choice applied to education*. en voor Nederland Wansink (1992). *Een school om te kiezen* en Van Wieringen et al. (1994). *De school voor de samenleving*.
78 Clark (1993). *OECD School choice study* stelt de vraag of de overheid deze informatie moet verschaffen, of dat dit aan de markt overgelaten kan worden. Een antwoord geeft hij niet.
79 Gintis in Glass (1994). *School choice*.
80 David (1993). *Parents, gender and education reform*.
81 Lauder et al. (in press). *Trading in futures*.
82 Steenbergen (1998). *Marktwerking in het onderwijs*.
83 Tooley (1993). *A market-led alternative for the curriculum*.
84 Levin (1976). *Concepts of economic efficiency and educational production*.
85 Blaug (1985). *Where are we now in the economics of education?*
86 Brown (1990). *The 'third wave'*.
87 Tooley (1997). *Choice and diversity in education*; Hargreaves (1996). *A reply to Walford*. Geen van beide auteurs geeft overigens aan om welke kenmerken het dan zou moeten gaan.
88 Dit is o.a de opvatting van Woodhead, directeur van het Engelse Office for Standards in Etiketten (Ofsted); en Wansink (1992). *Een school om te kiezen*.
89 Hogan (1992). *School organization and student achievement*.
90 Thrupp (1998). *The art of the possible*.
91 Veenstra et al. (1998). *Scholen op rapport*.
92 Chubb & Moe (1988). *Politics, markets and the organization of schools*. p. 1068
93 Tooley (1993). *A market-led alternative for the curriculum*.
94 Chubb & Moe (1990). *Politics, markets and America's schools*.
95 Tooley (1997). *Choice and diversity in education*.
96 Witte (1990). *Choice and control*.
97 Chubb & Moe (1990). *Politics, markets and America's schools*.
98 Ranson et al. (1997). *A learning democracy for cooperative action*.
99 Ranson (1993). *Markets or democracy for education*.

- 100 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
- 101 Miliband (1991). *Markets, politics and education*.
- 102 Lauder (1991). *Education, democracy and the economy*.
- 103 Levin (1991). *The economics of educational choice*.
- 104 Hatcher (1994). *Market relationships and the management of teachers*; Grace (1997). *Politics, markets, and democratic schools*.
- 105 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
- 106 Omdat de publiek gefinancierde onderwijssector in de meeste landen het grootst is, gaat men er meestal vanuit dat concurrentie op basis van de prijs minder relevant is.
- 107 Treasury (1987). *Government Management*.
- 108 Tooley (1993). *A market-led alternative for the curriculum*.
- 109 Fels (1996). *Making U.S. schools competitive*. p. 24
- 110 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
- 111 Lauder et al. (1988). *The third wave*.
- 112 Ball (1993). *Education markets, choice and social class*. p. 5 die op genoemde uitspraak van de Amerikaanse president George Bush reageert.
- 113 Lauder (1991). *Education, democracy and the economy*.
- 114 Lauder (1991). *Education, democracy and the economy*. p. 425.
- 115 Deze redenering van de voorstanders komt voor in een sterke en een zwakke versie. Volgens de sterke versie concurreren alle scholen met elkaar. Naar aanleiding van kritiek is er een zwakkere versie gekomen waarin concurrentie zich beperkt tot een marktsegment (geografisch en/of sociaal-economisch). Zie verder Lauder et al. (1995). *Trading in futures*.
- 116 Levin (1976). *Concepts of economic efficiency and educational production*.
- 117 Astin (1992). *Educational 'choice'*.
- 118 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
- 119 Levin (1976). *Concepts of economic efficiency and educational production*.
- 120 Astin (1992). *Educational 'choice'*.
- 121 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*. p. 160.
- 122 Ranson (1993). *Markets or democracy for education*. p. 336.
- 123 Ball (1993). *Education markets, choice and social class*. p. 11.
- 124 Evans & Lunt (1994). *Markets, competition and vulnerability*.
- 125 Ranson (1993). *Markets or democracy for education?*
- 126 Finegold (1996) *Market failure and government failure in skills investment*. p. 247
- 127 Hirschman (1986). *The welfare state in trouble*. p. 167.
- 128 Tooley (1997). *Choice and diversity in education*. p. 113.
- 129 Tooley (1995). *Markets or democracy for education?*
- 130 Tooley (1997). *Choice and diversity in education*. p. 110.
- 131 Coleman (1992). *Some points on choice in education*. p. 260-261.
- 132 Coleman (1990). *Choice, community and future schools*.
- 133 Coleman (1990). *Equality and achievement in education*. p. 216.
- 134 Coleman (1990). *Choice, community and future schools*.
- 135 Holmes (1992). *Educational policy for the pluralist democracy*; Hirsch (1994). *School*.
- 136 Hargreaves (1997). *School choice and the development of autonomy*.
- 137 Coleman (1990). *Choice, community and future schools*.
- 138 Hargreaves (1996). *A reply to Walford*.
- 139 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*.
- 140 Glennerster (1991). *Quasi-markets for education?*
- 141 Thrupp (1995). *The school mix effect*.
- 142 Hargreaves (1996). *Diversity and choice in school education*. p. 135
- 143 Astin (1992). *Educational 'choice'*; Finegold (1996). *Market failure and government failure in skills investment*.
- 144 Gordon (1996). *School choice and the quasi-market in New Zealand*.
- 145 Kozol (1991). *Savage inequalities*.
- 146 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*. p. 55.

- 147 Grace (1989). *Education, commodity or public good*; Gordon (1992). *The state, devolution and educational reform in New Zealand*; Kane (1992). *Choice: the fundamentals revisited*.
- 148 Dit constateren ook Apple (1993). *Official knowledge* en Gintis in Glass (1994). *School choice*.
- 149 Zie bijvoorbeeld Chubb & Moe (1990). *Politics, markets and America's schools*; Lieberman (1993). *Public education*.
- 150 Gewirtz et al. (1995). *Markets, choice and equity in education*; Whitty (1996). *Creating quasi-markets in education*; Gorard (1997). *School choice in an established market*; Woods et al. (1998). *School choice and competition*.
- 151 Woods (1997). *Review of 'Markets, choice and equity in education' by Gewirtz et al.*
- 152 Ook het veelbesproken experiment in Michigan is volgens sommige critici geen echt experiment van marktwerking, omdat scholen vaak geen capaciteit hebben om kiezen-de leerlingen aan te nemen. Wittmann (1992). *Back to the drawing board for schools-of-choice*.

Hoofdstuk 3

- 1 Van der Velden & Wieling (1994). *De arbeidsmarktkansen per opleiding*.
- 2 De Grip (1987). *Onderwijs en arbeidsmarkt*.
- 3 De Graaf (1997). *Onderwijs en arbeidsmarkt*.
- 4 Idenburg (1958). *De sleutelmacht der school*; Young (1958). *The rise of the meritocracy 1870-2033*. Meritocratisering wil zeggen dat iemands achtergrond minder en iemands eigen verdiensten meer bepalend worden bij het verwerven van sociale posities.
- 5 Deze discussie staat bekend als de Jencks-discussie.
- 6 Ashenfelter & Mooney (1968). *Graduate education, ability and earnings*; Angle et al. (1980). *Educational indicators and occupational achievement*; Stanworth (1981). *Gender and schooling*; McDonnell (1983). *An elaboration of the role of education in status attainment*.
- 7 Zie Waslander (1991). *Opleidingsrichting tussen socialisering en allocatie* voor een overzicht en bespreking van indelingen waarin opleidingsrichtingen zijn geordend.
- 8 Bakker (1987). *Onderwijs en de kans op werkloosheid*; Meesters (1992). *Loopbanen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt*.
- 9 Angle & Wissmann (1981). *Gender, college major and earnings*; Kalmijn & Van der Lippe (1997). *Type of schooling and sex differences in earnings in the Netherlands* p. 5/7.
- 10 Griffin & Alexander (1978). *Schooling and socioeconomic attainments*.
- 11 Glebbeek & Waslander (1998). *Does curriculum matter?*
- 12 Collins (1979). *The credential society*; Rosen (1986). *The theory of equalizing differences*.
- 13 Glebbeek & Mensen (1986). *Waar ligt de sleutelmacht van de school?*
- 14 De codering van opleidingsrichtingen verschilde tussen de bestanden (AROI in het Arbvo-bestand, SOI in de AKT) waardoor de werkloosheid op SOI-niveau vier systematisch werd onderschat. De noodzaak tot correctie beperkte zich bijna uitsluitend tussen de SOI-niveaus vier en vijf, zodat de correctie de onderschatting weer enigszins herstelde.
- 15 De nettorespons was 66%, maar dit is een onderschatting omdat een onbekend aantal adviseurs zowel is aangesloten bij de Nederlandse Vereniging Beroepskeuzewerk (NVB) als de Vereniging van Beroepskeuze-Adviseurs (VBA) die voor het onderzoek zijn benaderd.
- 16 We wilden hiermee voorkomen dat begripsmatige contaminatie zou doordringen op empirisch niveau.
- 17 In tegenstelling tot de oorspronkelijke Thurstone-methode van paarsgewijs vergelijken hebben we steeds drietallen laten ordenen. Omdat 9% (156) van het totaal aantal vergelijkingen (1716) hierdoor per definitie consistent is, hebben we streng getoetst op consistentie. Verder werkten we met drie verschillende versies van de vragenlijst waarin steeds 13 opleidingsrichtingen aan de orde kwamen. Na gebleken overeenkomst in schaalafstanden zijn de deelschalen vervolgens in elkaar geschoven.

- 18 Op individueel niveau zijn alle p 's $< .001$; op groepsniveau is $p < .000$ (Kendall); de split-half betrouwbaarheid is $r = .93$. Ter controle hebben we nog een klein nevenonderzoek gedaan onder negen ervaren onderzoekers. De correlatie tussen de schaal van de onderzoekers en die van de adviseurs is $r = .93$. Onze conclusie is dan ook dat ORIS professionele beeldvorming over opleidingen meet.
- 19 Thurow (1975). *Generating inequality*.
- 20 Van der Ploeg (1992). *Expansie van het voortgezet en hoger onderwijs*; Dronkers (1994). *Onderwijs als voorportaal van sociale daling*.
- 21 CBS (1982). *Schoolloopbanen en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs*.
- 22 HBO-opleidingen met veel MBO-ers zijn waarschijnlijk selectiever dan opleidingen met veel HAVO-ers, omdat MBO een vervolg kan zijn op HAVO. Ook VWO-ers die niet naar de universiteit gaan vormen waarschijnlijk een negatieve selectie.
- 23 CBS (1987). *Eindexamengegevens vwo van eerstejaars studenten bij het wetenschappelijk onderwijs in het studiejaar 1983/84*.
- 24 Onderlinge correlaties van de drie richtingvariabelen en opleidingsniveau (NIVO):
	GM	ORIS	RNIVO
NIVO	-.70	.78	.96
GM		-.74	-.69
ORIS			.79
- 25 Van Heek et al. (1968). *Het verborgen talent*.
- 26 Twee andere denkbare databestanden zijn die van het SMVO-cohort (Sociaal Milieu en Voortgezet Onderwijs) en de arbeidskrachtentelling (AKT), beide van het CBS. De eerste is ongeschikt omdat maar van een selectief deel van de leerlingen loopbaangegevens bekend zijn; de tweede is ongeschikt omdat gegevens over sociale achtergrond en inkomen ontbreken.
- 27 Resultaten van analyses met indicatoren voor beroepsprestige (Ultee/Sixma schaal en Treiman) wijken niet noemenswaardig af van de hier gerapporteerde cijfers.
- 28 De logaritme van het inkomen weerspiegelt dat dezelfde $f1000,-$ voor een meerjarige minima meer waarde heeft dan voor een meervoudig miljonair. Omdat het belastingstelsel systematische vertekeningen tot gevolg heeft, zijn bruto-inkomens te verkiezen boven netto-inkomens.
- 29 Een onderscheid naar etnische groepen is helaas niet mogelijk omdat er te weinig allochtone respondenten in de data zijn vertegenwoordigd.
- 30 Een ander toetsingscriterium is de weg waarlangs onderwijs haar invloed uitoefent. De analyses zijn ook uitgevoerd als padmodellen om directe en indirecte effecten te ontrafelen. Dit leidt tot dezelfde resultaten zodat ze hier niet apart gepresenteerd worden.
- 31 Hier wreekt zich overigens ook een gebrek aan differentiatie in de beroepenclassificatie voor de traditionele vrouwenberoepen.
- 32 Zie over de betrouwbaarheid van deze datasets bijvoorbeeld ook Glebbeek (1993). *Perspectieven op loopbanen*.
- 33 Zie ook Nijhof (1998). *Curriculum characteristics and labour market perspectives*.
- 34 Jackson (1992). *Handbook of Research on Curriculum*.
- 35 Bijvoorbeeld: Kerckhoff & Jackson (1982). *Types of education and the occupational attainments of young men*; Rumberger & Daymont (1984). *The economic value of academic and vocational training acquired in high school*; Hotchkiss & Dorsten (1987). *Curriculum effects on early post-high school outcomes*; Bishop (1990). *The productivity consequences of what is learned in school*; Altonji (1995). *The effects of high school curriculum on education and labor market outcomes*. Zie voor een overzicht en bespreking Glebbeek & Waslander (1998). *Does curriculum matter?*
- 36 Altonji (1995). *The effects of high school curriculum on education and labor market outcomes*. p. 434
- 37 Glebbeek (1988). *De arbeidsmarktpositie van opleidingen*; Glebbeek & Van der Velden (1994). *De regionale arbeidsmarktwaaarde van opleidingen*.
- 38 Lutz & Sengenberger (1974). *Arbeitsmarktstrukturen und öffentliche Arbeitsmarktpolitik*.
- 39 Weiss (1995). *Human capital vs. signalling explanations of wages*.

- 40 Glebbeek (1988). *De arbeidsmarktpositie van opleidingen*.
- 41 Thurow (1975). *Generating inequality*.
- 42 Young (1971). *Knowledge and control*; Gamoran (1995). *Curriculum*.
- 43 Apple (1993). *Official knowledge*.
- 44 Zais (1976). *Curriculum*, p. 97.
- 45 Zais (1976). *Curriculum*, p. 17, onze cursivering.
- 46 Meyer et al. (1983). *Institutional and technical sources of organizational structure*.
- 47 Taba (1962). *Curriculum development*, p. 266.
- 48 Clark (1978). *Academic differentiation in national systems of higher education*. Kingston & Lewis (eds.) (1990). *The high-status track*.
- 49 Peschar & Wesselingh (1995). *Onderwijssociologie*.
- 50 Miller voor OECD (1996). *Measuring what people know*.
- 51 Zais (1976). *Curriculum*, p. 356.
- 52 Prais (1995). *Productivity, education and training*, p. 95-96.
- 53 Aldcroft (1992). *Education, training and economic performance 1944-1990*.
- 54 Thurow (1992). *Head to head*, p. 262.
- 55 OECD (1996). *Measuring what people know*.
- 56 Zie respectievelijk Froomkin et al. (eds.) (1976). *Education as an Industry*; Johnes (1993). *The economics of education* en Vandenbergh (1995). *Efficiency of educational quasi-markets with peer effects*.
- 57 Hanushek (1981) *Throwing money at schools*. Hedges (1994). *Does money matter?* Hanushek (1997). *Assessing the effects of school resources on student performance*.
- 58 Monk (1992). *Education productivity research*, p. 307.
- 59 Hanushek (1995). *Education production functions*, p. 277.
- 60 Scheerens (1989). *Wat maakt scholen effectief?*
- 61 Scheerens & Bosker (1997). *The foundations of educational effectiveness*.
- 62 Mandeville & Anderson (1987). *The stability of school effectiveness indices across grade levels and subject areas*; Mandeville (1988). *School effectiveness indices revisited*; Willms & Raudenbush (1989). *A longitudinal hierarchical linear model for estimating school effects and their stability*; Van den Eeden & Koopman (1989). *The stability of school effects in a centralized educational system*; Roeleveld et al. (1990). *De stabiliteit van schooleffecten*; Monk (1992). *Education productivity research*; Thomas et al. (1997). *Stability and consistency in secondary schools' effects on students' GCSE outcomes over three years*.
- 63 Cuttance (1992). *Evaluating the effectiveness of schools*.
- 64 Van der Velden (1996). *Context, visie, aanpak en effectiviteit*.
- 65 Scheerens & Bosker (1997). *The foundations of educational effectiveness*.
- 66 Meyer et al. (1983). *Institutional and technical sources of organizational structure*, p. 59.
- 67 Weick (1976). *Educational organizations as loosely coupled systems*.

Hoofdstuk 4

- 1 Sallis (1993). *Total Quality Management in education*; Greenwood & Gaunt (1994). *Total Quality Management in schools*; Ax & Elte (1997). *Tussen bewaking en verbetering van onderwijskwaliteit*.
- 2 OECD (1995). *Performance standards in education*.
- 3 School improvement is het meest verwant met Total Quality Management – gericht op voortdurende verbetering – en minder met Quality Assurance waar het vooral gaat om het opsporen en voorkomen van missers (Macpherson (1996). *Accountability*).
- 4 Het Engelse 'accountability' is ook in het 'Nederlands' populair maar de oorspronkelijke, variërende, betekenis gaat met deze vertaling vaak verloren. Wagner (1989). *Accountability in education*.
- 5 Marginson (1993). *Education and public policy in Australia*.
- 6 Fasano (1994). *Knowledge, ignorance and epistemic utility*, p. 57

- 7 Ball (1990). *Management as moral technology*; Fasano (1994). *Knowledge, ignorance and epistemic utility*; Furman (1994). *Outcome-based education and accountability*.
- 8 Burstein in Bottani & Tuijnman (1994). *International education indicators*. p. 30.
- 9 CBS (1998). *Kwartaalschrift onderwijsstatistieken 1998*. Deze kosten zijn exclusief huisvesting en studiefinanciering en verwijzen naar de situatie in 1995.
- 10 De Koning (1998). *The return to education*.
- 11 Brown & Lauder (1996). *Education, globalization and economic development*; Robinson (1997). *Literacy, numeracy and economic performance*; Dronkers (1997). *De absorbtie van de groei in onderwijsdeelname in Europa*.
- 12 Ranson (1995). *Public institutions for cooperative action*; Finegold (1996). *Market failure and government failure in skills investment*.
- 13 Wesselingh (1997). *Burgerschap en rechtvaardig onderwijs*. p. 61
- 14 Peschar (1993). *Educational goals, the curriculum and non-curriculum bound objectives in OECD countries*. [samengevat in Appendix 3 in OECD (1997). *Prepared for life?*]
- 15 Kieviet (1993). *Onderwijs en opvoeding*.
- 16 Zie paragraaf 3.5 onder voorbeeld 1.
- 17 OECD (1995). *Public expectations of the final stages of compulsory education*.
- 18 Bills (1988). *Educational credentials and hiring decisions*.
- 19 Simonis et al. (red.) (1992). *De staat van de burger*; Aarts et al. (red.) (1995). *Het bedrijf van de verzorgingsstaat*.
- 20 Wesselingh (1997). *De school als oefenplaats voor burgers*.
- 21 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap* (p. 13); Klaassens & Wesselingh (1997). *Burgerschap en onderwijs in de laatmoderne samenleving*
- 22 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap*. p. 20.
- 23 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap*. p. 44.
- 24 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap*. p. 46.
- 25 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap*. p. 19
- 26 WRR (1992). *Eigentijds burgerschap*. p. 43.
- 27 Respectievelijk ook omschreven als 'civic commitment' en 'civic competence'. Rupp (1997). *De strijd om de definitie van het begrip burgerschap en de betekenis daarvan voor de onderwijspraktijk*.
- 28 Klaassen & Wesselingh (1997). *Burgerschap en onderwijs in de laatmoderne samenleving*.
- 29 Zie o.a. Apple (1979). *Ideology and curriculum*; (1993). *Official knowledge*.
- 30 Kohlberg in Wagner (1989). *Accountability in education* p. 42
- 31 Zie voor een fraai overzicht van de discussies over de basisvorming Schreuder (1995). *Algemene vorming in een multiculturele samenleving*.
- 32 Commissie herziening eindtermen (1990). *Advies kerndoelen voor de basisvorming in basis-onderwijs en voortgezet onderwijs*.
- 33 Inspectie van het onderwijs (1998). *Onderwijsverslag over het jaar 1997*. deel 3, p. 36.
- 34 Blom (1997). *Het on-democratisch verschil*. p. 75
- 35 Blom (1997). *Het on-democratisch verschil*. p. 74.
- 36 Zie Hofstee (1992). *Een curriculum voor burgerschap* maar ook reacties in de pers op het proefschrift van Van der Ploeg (1995). *Opvoeding en democratie in de overleg-democratie*.
- 37 Gevers (1997). *Onderwijs moet wel ergens over gaan* (in NRC Handelsblad, 12.12.1997).
- 38 Kleijer & Tillekens (1997). *Burgerschap zonder moraal*. p. 35. Zie voor de constatering van een ontbrekende curriculum-sociologie o.a. Glebbeek & Jonker (red.) (1986). *Het omstreden leerplan*; Klaassen & Wesselingh (1997). *Burgerschap en onderwijs in de laatmoderne samenleving*.
- 39 OECD (1973). *Indicators of performance of educational systems*.
- 40 Papadopoulos (1994). *Education 1960-1990*.
- 41 Bottani & Tuijnman (1994). *International education indicators*.
- 42 Zie voor meer informatie OECD (1992). *The OECD International Education Indicators*.
- 43 Science: biologie, scheikunde, natuurkunde en aardrijkskunde.
- 44 IEA = International Association for the Evaluation of Educational Achievement; IAEP = International Association for Educational Progress.

- 45 Trier (1991). *Non-curriculum bound outcomes*. De oorspronkelijke naam, ook wel afgekort tot nobis, is later veranderd in Cross-Curriculaire Competenties om negatieve associaties met 'non' te vermijden.
- 46 Peschar (1993). *Prepared for real life*.
- 47 Oakes (1989). *What educational indicators?*
- 48 Zie voor poging tot inventarisatie Cidree (1997). *Broad competencies in upper secondary education*. Tijdens de haalbaarheidsstudie is overigens gebleken dat overeenstemming over items en opdrachten ook bereikt kan worden zonder overeenstemming op conceptueel niveau.
- 49 Het betreffende netwerk A van het INES-project hanteert als standaarden voor de betrouwbaarheid: Cronbach's $\alpha = .80$ is gewenst en $\alpha = .70$ is de ondergrens. Philips (1993). *Standards for international indicator data*.
- 50 Torney et al. (1975). *Civic education in ten countries*.
- 51 Torney-Purta (1996). *Civic education*.
- 52 De schalen meten: kennis over politiek en economie; en houdingen met betrekking tot: vrouwenrechten; het uiten van kritiek; vertrouwen in de toekomst; politiek zelfvertrouwen; tolerantie; en politieke participatie.
- 53 Byrne (1996). *Measuring self-concept across the life span*.
- 54 Zie voor een uitgebreid verslag OECD (1997). *Prepared for Life?*
- 55 Het gaat dan om de schalen: vrouwenrechten; het uiten van kritiek; politiek zelfvertrouwen; tolerantie; en politieke participatie.
- 56 De schalen voor 'doorzettingsvermogen' en 'agency beliefs' voldoen al aan de eisen. Schalen die kleine aanpassing behoeven zijn die voor: gepercipieerde bekwaamheid; zelfacceptatie; en testangst.
- 57 De betrouwbaarheden van deze schaal varieerden tussen $\alpha = .67$ en $\alpha = .78$ voor landen. Voor deze schaal werd ook een Mokkenanalyse gedaan waarbij Loevinger's H varieert tussen .37 en .51, wat erg hoog is.
- 58 De betrouwbaarheden van deze schaal varieerden tussen $\alpha = .78$ en $\alpha = .82$ voor landen. De schaal is bovendien stabiel voor subgroepen naar sekse, onderwijsniveau en urbanisatiegraad, waarbij α varieert van .68 en .84.
- 59 Waslander & Van de Poele (forthcoming). *Cross-Curricular Competencies in three countries*.

Hoofdstuk 5

- 1 IOBK, LOM en MLK staan bekend als de groep-1 scholen. Groep-2 scholen zijn bijvoorbeeld scholen voor zeer moeilijke lerende kinderen, of scholen voor visueel gehandicapten.
- 2 Nederland (3,6%) scoort samen met Duitsland (3,7%) en Zwitserland (4,9%) het hoogst in Europa wat betreft de proportie leerlingen buiten het reguliere onderwijs. OECD (1995). *Integrating students with special needs into mainstream schools*.
- 3 Peschar & Meijer (1997). *WSNS op weg*, p. 32. Overigens verschilt de proportie leerlingen in groep-1 scholen tussen regio's van 1% tot 6%. Meijer et al. (1995). *Prikkels*.
- 4 Zie Doornbos & Stevens (red.) (1987). *De groei van het speciaal onderwijs*.
- 5 Pijl & Pijl (1993). *Kenmerken van leerlingen en onderwijs in basis-, lom- en mlk-onderwijs*.
- 6 Doornbos (1991). *Samen naar school*.
- 7 Hegarty (1993). *Reviewing the literature on integration*.
- 8 OECD (1995). *Integrating students with special needs into mainstream schools*. Verschillende vormen van integratie en het onderscheid met 'inclusion' laat ik hier verder buiten beschouwing.
- 9 Wallage (1990). *Weer Samen Naar School*.
- 10 Houtveen et al. (1997). *Adaptief onderwijs*.
- 11 Zie voor achtergronden over financiering en integratie in deze landen en locaties Waslander & Meijer (1996). *Middelen*.
- 12 Ybema et al. (1995). *Streefbeeld en Verevening*; Meijer et al. (1995). *Prikkels*.

- 13 Voor Engeland zijn dit leerlingen zonder een zogenoemd 'statement', voor Denemarken gaat het om leerlingen die gecategoriseerd worden onder paragraaf 20.1.
- 14 Deze overeenkomsten gelden bovendien voor verschillende staten in de Verenigde Staten. Zie hoofdstuk zes in Waslander & Meijer (1996) *Middelen*.
- 15 Gegevens LEA Nottinghamshire.
- 16 Meijer (1994). *Denemarken*.
- 17 In Engeland is de correlatie tussen indicatoren voor sociale deprivatie en het voorkomen van extra onderwijsbehoeften rond de .70 op groepsniveau. Zie Bibby & Lunt (1996). *Working for Children*.
- 18 Elster (1992). *Local Justice*. Hoewel ik hier verder alleen de term 'goed' gebruik, is het volgende ook van toepassing op het verdelen van lasten en risico's.
- 19 Elster (1992). *Local justice*. p. 171. Interacties tussen actoren kunnen volgens Elster, behalve middels strategisch gedrag, ook via onderhandeling verlopen.
- 20 Deze relaties worden overigens niet systematisch uitgewerkt. Zo gaat Elster voorbij aan het door hemzelf gemaakte onderscheid tussen absolute en relatieve beoordelingen.
- 21 Het optreden van strategisch gedrag heeft niet per definitie ongewenste gevolgen. Een verdeelsysteem kan ook oproepen tot gewenste vormen van strategisch gedrag, bijvoorbeeld bij het toekennen van erepenningen voor persoonlijke inzet voor een 'goed doel'.
- 22 Dit geldt voor de drie locaties, waar het geld overigens wel bestemd kan zijn voor een specifieke leerling. Op centraal niveau wordt in Engeland gestreefd naar een systeem waarin niet de scholen maar de ouders het geld in de vorm van vouchers krijgen.
- 23 Zo loopt het integratieproces in Nottinghamshire parallel met een verschuiving van additionele hulp in de vorm van menskracht, naar additionele hulp in contante vorm.
- 24 In Nottinghamshire meet men sociale deprivatie af aan het recht op gratis schoolmaaltijden; in Kopenhagen gebruikt men statistische gegevens over de buurt waar de school staat. In beide gevallen gaat het om kenmerken die de school niet zelf meet en verstrekt.
- 25 Naast strategisch gedrag, verdient ook de onderhandelingsmodus in de toekomst verdere uitwerking. Er zijn bijvoorbeeld zeer uiteenlopende ervaringen met 'audits' in Engeland en New Brunswick (zie Waslander & Meijer (1997). *Middelen*).
- 26 Wel was er een zogeheten 'knelpuntenpot' om reguliere scholen van menskracht te voorzien voor het onderwijs aan kinderen die tussen wal en schip zouden raken.
- 27 Pijl (1989). *Het toelatingsonderzoek in het lom- en mlk-onderwijs*.
- 28 Voor de korte termijn lag het iets genuanceerder omdat capaciteitsproblemen in het speciaal onderwijs konden nopen tot relatieve afwegingen. Toch was hier op de langere termijn een oplossing voor, namelijk uitbreiding.
- 29 Doornbos & Stevens (red.) (1988). *De groei van het speciaal onderwijs*. p. 268.
- 30 Decide (1997). *Potentiële problemen bij de besluitvorming binnen samenwerkingsverbanden binnen het kader van het voorgenomen WSNS-beleid*.
- 31 Peschar & Meijer (1997). *WSNS op weg*.

Hoofdstuk 6

- 1 Sinclair (1988). *A history of New Zealand*.
- 2 Volkstelling 1991. [Statistics New Zealand]
- 3 OECD (1989). *OECD economic survey*.
- 4 O'Brien & Wilkes (1993). *The tragedy of the market*. p. 53.
- 5 Rudd (1990). *Politics and markets*.
- 6 Holland & Boston (1990) *The Fourth Labour Government*; Shirley (1990). *New Zealand*; Bos & Van Bergeijk (1994). *Structurele hervormingen*.
- 7 Stephens (1992). *Budgeting with the benefit cuts*. p. 108-117.
- 8 Walker (1994). *Armoede in het beloofde land*.
- 9 OECD (1996). *OECD economic surveys*; (1998). *OECD economic outlook*.
- 10 Treasury (1987). *Government Management*.

- 11 Lange (1988). *Tomorrow's Schools*. Het rapport van de Picot Task Force is bekend als het Picot Report, traditiegetrouw verwijzend naar de naam van haar voorzitter. Picot et al. (1988). *Administering for Excellence*.
- 12 Marshall & Peters (1990). *The insertion of 'New Right' thinking into education*; Lauder (1991). *The Lauder Report*; Wylie (1995). *Contrary currents*.
- 13 Lauder (1991) *The Lauder report*; Gordon (1992). *The state, devolution and educational reform in New Zealand*; Openshaw et al. (1993). *Challenging the myths*.
- 14 Recentelijk is beleid in de maak om vertegenwoordigers van bedrijven zitting te laten nemen in de BoT. Gordon (1996). *School choice and the quasi-market in New Zealand*.
- 15 Met name de verplichting voor scholen om te beschrijven hoe ze de achterstand van Maori zouden aanpakken, zorgde voor veel onenigheid. Gordon (1992) *The state, devolution and education reform in New Zealand*.
- 16 Whitty (1996). *Creating quasi-markets in education*.
- 17 The Race Relations Act, the Human Rights Commission Act, en the Bill of Rights Act.
- 18 Zie vooral Lauder et al. (in press). *Trading in futures*.
- 19 Zie voor uitgebreide informatie Waslander et al. (1994). *The Smithfield Project phase one*. De etnische groep die hier is aangeduid als 'anders' bestaat vooral uit leerlingen met een Aziatische achtergrond.
- 20 Elley & Irving (1985). *The Elley-Irving socio-economic index 1981 Census revision*. De index is gebaseerd op het gemiddelde inkomen en het gemiddelde opleidingsniveau van beroepsgroepen en is strikt genomen geen maat voor status.
- 21 De privé-sector omvat ongeveer 5% van alle Nieuw-Zeelandse leerlingen in het voortgezet onderwijs. In Greencity bedraagt dat percentage bijna 10%.
- 22 Zie Waslander & Thrupp (1995). *Choice, competition and segregation*; Waslander et al. (1994). *The Smithfield Project phase one*.
- 23 Ministry of Education (1992). *Education statistics of New Zealand 1992*.
- 24 Ball et al. (1988), *Circuits of Schooling*; Ball et al. (1995). *Circuits of Schooling*.
- 25 De theorie is sterk verwant met de theorie van de gesegmenteerde arbeidsmarkt. Valkenburg & Vissers (1979). *Theorie van de dubbele arbeidsmarkt*.
- 26 Zie Watson (1997). *Single-sex education for girls*.
- 27 Hier niet opgenomen: zie Lauder et al. (1995). *Trading in futures*. Table 11, p. 35
- 28 Aziaten 49%; Pacific Island 34%; Pakeha 27% en Maori 22%. Zie verder Lauder et al. (1995). *Milestone report to the Ministry of Education*. Table 3, p. 6.
- 29 Benton (1987) *How fair is Maori education?*; Smith (1990) *Taha Maori*.
- 30 Zie Smith (1992) *Kura Kaupapa Maori*.
- 31 Nash et al. (1990). *Access and opportunity in education*. pp. 9-16.
- 32 Uit interviews blijkt vooral dit laatste criterium snel om te draaien in: de school biedt Latijn, en de student zegt dat te willen leren, al dan niet op last van de ouders. Zie ook Newton (1994). *Gender identity construction and the choice of single-sex schooling for girls*.
- 33 Het gaat om toetsen voor rekenen, luisteren, lezen, vocabulaire, analogieën en cijferrekenen. Correlaties tussen scores op deze toetsen en SES variëren van .28 voor cijferrekenen tot .41 voor vocabulaire. Waslander et al. (1994). *The Smithfield Project phase one*.
- 34 Voor een groep van 767 leerlingen is een variantie-analyse gedaan met de volgende resultaten: Schoolprestaties $F=7.53$ en $p=.006$; Etniciteit $F=4.98$ en $p=.002$; SES $F=21.97$ en $p=.000$. De verbanden voor schoolprestaties en SES zijn lineair. Zie verder Appendix II bij Lauder et al. (1995). *Trading in futures*.
- 35 Newton (1994). *Gender identity construction and the choice of single-sex schooling for girls*; Lauder et al. (1995). *Trading in futures*.
- 36 Zie Waslander & Thrupp (1995). *Choice, competition and segregation* voor een uitgebreide uiteenzetting.
- 37 Manuka College was zo succesvol dankzij een reeks politieke acties waarbij ook de lokale parlementariër werd ingeschakeld. Ook Totara College probeerde het maximum aantal leerlingen gereguleerd te krijgen, maar had hiermee aanmerkelijk minder succes.
- 38 De schaal loopt van één (hoog) tot zeven (laag).

- 39 In onze gegevens vinden we geen duidelijke aanwijzingen dat deze leerlingen in even grote aantallen naar andere scholen in de steekproef zijn overgestapt. Bovendien wijzen uitlatingen van de school erop dat er juist minder leerlingen van school worden gestuurd. Als meest plausibele oorzaken voor dit vertrek blijven over: verhuizing naar een nog goedkopere wijk en drop-out. In Nieuw-Zeeland verlaat bijna 30% van Pacific Island en ruim 40% van Maori leerlingen voortijdig het voortgezet onderwijs.
- 40 Zie voor verdere analyses omtrent deze getto-vorming Waslander & Thrupp (1995). *Choice, competition and segregation*.
- 41 Fowler (1993). *Factors influencing choice of secondary school*.
- 42 Nalebuff & Brandenburger (1996) *Co-opetition* laten met de speltheorie zien dat samenwerking strategische voordelen kan hebben. Ook in Engeland is sprake van samenwerking tussen scholen die ogenschijnlijk met elkaar concurreren, zie Bridges & Husbands (eds.) (1996). *Consorting and collaborating in the education marketplace*.
- 43 Zie McCulloch (1990). *Secondary school zoning*.
- 44 Zones zijn vaak zo getrokken dat de lokale school niet voor iedereen de dichtstbijzijnde school is. Verschuivingen na het afschaffen van zones kunnen het gevolg zijn van leerlingen die niet naar de lokale, maar wel naar de dichtstbijzijnde school gaan. Een nauwkeurige inspectie van de gegevens laat zien dat dit alleen voor een heel klein aantal leerlingen geldt.
- 45 Johnston (1981). *Indicators of education systems*. De analyses zijn ook gedaan met Gini-coëfficiënten wat aanleiding gaf tot dezelfde conclusies.
- 46 Hoog is gedefinieerd als de scores één en twee op de Elley & Irving index, laag zijn de scores vijf en zes op deze index. Werklozen zijn dus niet in deze vergelijking opgenomen.
- 47 Mehanhem et al. (1993). *Parental choice and residential segregation*.

Hoofdstuk 7

- 1 Grace (1994). *Education is a public good*; en ook volgens Cohen (1998). *Onderwijs, overheid en markt*. p. 136 is "onderwijs [] een prachtig voorbeeld van een collectief goed."
- 2 Wielers & Glebbeek (1990). *Worden we echt te slim voor ons werk?*; (1995). *Graduates and the labour market in the Netherlands*.
- 3 Het onderscheid tussen spillover bij productie en consumptie wordt wel vaker gemaakt, zie o.a. Weimer & Vining (1992). *Policy analysis* en in relatie tot onderwijs Marginson (1993). *Education and public policy in Australia*.
- 4 Zie voor een overzicht van theorie en empirie Thrupp (1995). *The school mix effect*; voor een modelmatige uitwerking Vandenbergh (1995) *Efficiency of educational quasi-markets with peer effects*; voor een kwantitatief onderzoek Guldemond (1994). *Van de kikker en de vijver*; en voor een kwalitatieve benadering Thrupp (1997). *How school mix shapes school processes*.
- 5 Booth & Snower (eds.) (1996). *Acquiring skills*.
- 6 Booth & Snower (eds.) (1996). *Acquiring skills*.
- 7 Lauder (1991). *Education, democracy and the economy*.
- 8 Adler (1993). *An alternative approach to parental choice*.
- 9 BBC (1997). *Modern Times*. Ook in Nederland zijn dergelijke geluiden al te horen, NRC Handelsblad 4.10.1997, *De slag om de witte peuter*.